

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bellek

HALİL GÖKHAN

kafekültür

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BELLEK

BELLEK
Bilim/Kültür/Tarih
54 sayfa
Hazırlayan: Halil Gökhan

KAFEKÜLTÜR Yayıncılık © 2017
www.kafekultur.com
iletisim@kafekultur.com

Bellek

Editör
HALİL GÖKHAN

Önsöz

Yaşlandıkça bellek zayıflar, derler. İşletmezsen ya da yaratılıştan ağır işliyorsa, zayıflar elbette. Themistokles bütün yurttaşlarının adlarını bellemişti; yaşı ilerlediğinde Aristeides'e Lysimakhos diye mi selam vermeye başladığını sanıyorsunuz? Bana gelince, ben yalnızca bugün yaşayanları tanımakla kalmayıp, onların babalarını da, dedelerini de tanırım ve mezarlar üzerindeki yazıları okurken, dedikleri gibi belleğimi yitirmekten korkmam; çünkü, bunları okumakla ölümler belleğimde canlanır. Bir yaşlının hazinesini gömdüğü yeri unuttuğunu doğrusu hiç duymadım; yaşlılar iş edindikleri şeyleri, mahkeme için saptanan günleri, kimden alacakları, kime verecekleri olduğunu akıllarında tutarlar. Ya hukukçular, pontifexler, angurlar, yaşlı filozoflar... öyle çok şey anımsarlar ki onlar... Yaşlıların aklına bir şey olmaz, yeter ki çabalarını ve eylemlerini sürdürsünler; bu, yalnızca parlak ve onurlu konumlarda bulunan kimseler için değil, devlet işlerinden uzak, kendi halinde bir ömür sürenler için de böyledir. Sophokles, en yaşlı zamanında bile tragedyalar yazdı; dahası, bu uğraşı yüzünden malını yönetmeyi savsaklıyor gibi görüldüğü için oğulları onu mahkemeye verdiler. Bizde servetini iyi yönetemeyen babaların, mallarıyla uğraşmasını

yasaklamak nasıl gelenekse; yargıçların öylece, sanki o aklını yitirmiş bir insanmış gibi, servetini elinden almalarını istiyorlardı. Dediklerine göre, o zaman yaşlı adam, elinde tuttuğu ve az önce yazmış olduğu Oidipos Kolonos'ta adlı yapıtını yargıçlara okumuş ve bu yapıtının deli işine benzeyip benzemediğini sormuş; yapıt okunduktan sonra da yargıçların kararıyla aklanmış. İşte yaşlılık, bu adamı, Homeros'u, Simonides'i, Stesikhoros'u, demin söz etmiş olduğum İsokrates'i, Gorgias'ı, en büyük filozofları; Pythagoras'ı, Demokritos'u, Platon'u, Xenokrates'i, daha sonra Zenon'u, Kleantes'i ya da sizin Roma'da gördüğünüz stoacı Diogenes'i çalışmalarına son vermek zorunda bırakmış mıdır? Hepsini yaşadıkları sürece etkin de olmamışlar mıdır?

CİCERO

Geçmişle Randevu

HALİL GÖKHAN

“Yalvarırım dostum, mutlu ol. İçimdeki şu belirsiz duyguya göre, senin mutlu olma yeteneğine bağlı bizim biricik umudumuz.

Araba sisin içinde yitti, ben de yola çıktım.” Milan Kundera’nın yaşamında ilk kez Fransızca olarak kaleme aldığı Yavaşlık adlı romanı bu kendi halindeki cümlelerle sona eriyor. Bir roman finali için her türden “yavaşlığı” ve kayıtsızlığı içeren son cümle, bu satırların yazarı için yine de gerçekten çok çarpıcı bir nesne yabancılaşmasını taşıyor: “Araba sisin içinde yitti, ben de yola çıktım.”

Yavaşlık çağın hızına göre basmakalıp “hızda” bir roman. Hatta edebiyat eleştirmeni Pierre Lepape’ın deyimiyle “ciddi bir roman değil, bir şaka”. Lepape’a göre bu roman gevezeliğin can sıkıcı ciddiliğinde yitmekte olan hazzın gizini, haz aracılığıyla ve haz içinden yeniden bulmaya çalışan bir kitap.

JeanPierre Tison’a göre Kundera bu romanla Epikuros’un hazlarını otomobilin karşısına çıkarıyor. Bize göre de Yavaşlık hızlı hızlı okunup yavaş yavaş hatırlanması gereken bir roman. Bu satırların yazarı da yıllardır bunu yapıyor.

Yavaşlık'ı ilk okuduğumda beni etkileyen ilk 12 bölümden sonrasını okumamış ve bir erken final havasıyla kitabı dinlenmeye bırakmıştım. Kitabı bitirmek için tekrar el attığımda, beni harekete geçiren itici gücün bir dosta karşı duyduğum gerçek bir mahcubiyetin sonrasında gerçekleştiğini acı bir şekilde hatırlıyorum. Neydi bu romana erken son havasını getiren şey? Ya da cümle, bölüm?...

11. bölümün sonlarında şimdilik sadece bir cümleyle özetleyebileceğim uzun bir bölümde şöyle yazıyordu Milan Kundera:

“Yavaşlığın derecesi anının yoğunluğuyla doğru orantılıdır; hızın derecesi unutmanın yoğunluğuyla doğru orantılıdır.”

Eros ve Destrudos

MUAMMER YÜKSEL

Fransız filmlerindeki kadınlara benziyordu; kısa kesilmiş kumral saçları, solgun dudaklarıyla, yüzündeki o gülümsemeyle gelirdi; çocuk gibiydi; lunaparkta eğlenirken kahkahalar atardı; öylesine masum ve mutlu olurdu ki. Yıllar sonra yeniden gördüm onu; uzunca bir zaman görmemiştim, haber almamıştım kendisinden; hamileydi. Kendisinden 25 yaş büyük bir adamla evlenmişti ve o adamı hiç sevmiyordu; onun kendisine kötü davrandığından söz ediyordu. Bir dönem sonra yeniden gördüm; yeniden hamile kalmıştı, gözlerinin altında halkalar vardı bu kez. Çok mutsuzdu. Bir daha da hiç görmedim.

Uzun yıllar sonra bahçedeki erik ağacına bakarken hamile bir kadının canının erik çektiğini söylediğini anımsadım; ama kış mevsimiydi ve erik bulabilmesi mümkün değildi. Canı öylesine çok erik çekiyordu ki, kendisini çok çaresiz hissediyordu. Ölümden korkuyordu. Erik bulunursa doğumda başına bir şey gelmeyeceğini düşünüyordu.

Ve ardından erik seven hamileden yıllar önce benimle birlikte lunaparka gelen kadın aklıma düştü. Onun gözlerindeki acıyı anımsadım.

Hissettiğim garip bir duyguydu. Hüznü hissettim, onun dilindeki varla yok arası duyulan aksan sanki o yanı başımda konuşuyor gibi aklımın içinde var oldu. Sanki benimle eski evlerinden arasında yürüyordu, şakalar yapıyordu ve kendisiyle birlikte olduğum için mutlu olduğunu söylüyordu.

Sanki beynimin içinde bir kapı açılmıştı ve o kapının arkasında o vardı; en yalın haliyle çıkıp gelmişti oradan. Erik ağacının gövdesi açmıştı hem de o kapıyı, yıllarca hüznünlü bir anı olarak o kapının arkasında saklanan onun aklıma gelmesine neden olmuştu.

Aklımın içinde beni hüznülendiren ya da mutlandıran binlerce, belki milyonlarca başka olay olmasına karşın o çıkıp gelmişti: Öyle bir akışkanlıktı ki bu, bir kıvılcım, bir enerji yüküyle canlanan bir kavram beynin çağrışımları arasında deli bir hızla yol almış, belki en sondaki, belki en karanlıktaki o anıyı ortaya çıkarmıştı.

Bellek öylesine bir yer ki belki en kuvvetli teleskoplarla görünen gökyüzündeki yıldızlar kadar çok kavram yan yana duruyor. Sonra bir ışık birinden diğerine çarparak uçarak, akarak bambaşka yerlere ulaşıyor orada bulunan anıyı canlandırıyor. Bir anıyı yapan kavramların hepsi bu yıldızların arasındaki ilişkilerden kaynaklanıyor.

Kahretsin diye geçirdim aklımdan, hissettiğim acı nedeniyle yaşamda benimle birlikte olan ve zaman içinde kaybolup giden, ardından el salladığım birisinin ardından yüreğim kavruldu. Hayatta mı, ölüp gitti mi? Onun acıları, mutlulukları sonsuzlukta kayboldu mu? Fransız kadınlarına benzettiğim varlığı eriyip çürüdü mü? Güzelliği zamanın ellerinde kaybolup gitti mi?

Her şey bu kadar basit mi? Her şey beynimizin var olması mı? Hayat sadece hissettiklerimiz mi? Basit bir biyokimya sentezi mi? Geçmiş geçti ve gitti; anılar beynimizin sentez sürecinde saklanan basit birer bite mi? Beynimiz basit birer bilgisayar mı?

Şunu düşünmek belki rahatsızlık verici:

İlk açılışta sadece bir ben kavramı var. Sonra ana rahminin içinde sıcaklığı, soğukluğu, huzuru, dinginliği, basıncı ve akla gelmeyen kavramları beynimiz ben kavramıyla ilgilendiriyor; bunu yaparken, Freud'un dediği gibi, yavaşma (eros) ve kaçınma (destrudos) yöntemlerini kullanıyor. Kavramlar ben'imizle ilişkilendirilirken bu enerji yükleri kullanılıyor. Sonra zaman geçtikçe kavramlar arttıkça, bunların kendi aralarındaki ilişkiler (oluşan enerji yükleri) şekillendikçe bebek miadına ulaşıyor ve doğum gerçekleşiyor. Doğumla birlikte öylesine büyük bir veri akışı başlıyor ki, kavramlar birbirleriyle ve ben'le ilişkilendirilerek depolanmaya başlıyor. Her bir kavram onu tanımlayan özellikleriyle birikiyor birikiyor ve bir zaman geliyor bilinçli olarak

tanımlanan anılar birikmeye başlıyor. Çocukluğun ilk anısı nedir ki? Ben uzun bir merdivenin önünde görüyorum kendimi, yüksek basamakları var ya da yüksek değiller ben küçüğüm. Ve annemden yardım istiyorum. Bu belki hayatta davranış kalıbımı oluşturan olay; yardım istiyorum, kendimi çaresiz hissediyorum.

O Fransız filmlerindekine benzeyen kadını yıllar sonra gördüğümde aslında onun benimle olmasını istemiştim. Onu belki bir bebek gibi korumak, kollamak, gözetmek istemiştim. Uzaklaşmasaydı belki benden bunu başarabilir miydim? Ama o an öylesine çaresizdim ki! Onun gözlerinin altındaki halkaları görüyordum ve neden böyle yaptığını soramıyordum bile. Ona yardım bile edemedim. Dimdik merdivenin önündeydim ve basamaklar o kadar yüksekti ki. Ölsem de kurtulsam, sözü, gözlerinden süzülen yaşlar anılarımın karanlık bir kısmını oluşturunuyordu.

Ve inanıyorum ki insan öldüğünde beyni yok olduğunda o kadının anısına dair bite'lerde kaybolup gidecek. Bellekte depolanan anıların hiçbirisi kalmayacak. Sonsuz bir sessizlik içinde yokluk şekillenecek.

Hatırlamak

JACQUES ATTALI

Bellek ya da ölüm

Bir labirentin içinden gözü kapalı geçmek ve sonra rastlantısal olarak ters yönde yeniden geçmek mümkündür. Ama sonsuza kadar dönüp durmaktan ve aynı hataları tekrarlamaktan kaçınmak isteniyorsa yardım almak gerekir. Göçebenin işaretlere ve rehberlere gereksinimi vardır. Eğer o bir sihirli ip, bir ok, bir çakıl taşı, bir kılavuz, bir plan bulamazsa belleğine ihtiyaç duyacaktır.

Bellek sadece insanın bir özelliği değildir. Karıncalar ve fareler on farklı seçenek içeren bir labirentin doğru yolunu anımsama, sonra çıkmaz sokakların içlerine girmeme ve duraksamadan önlerinden geçip gitme yeteneğine sahiptir. Onlarda, bir engelin çevresinden dolaşmayı düşünebilme becerisi vardır. Günümüz insanının başka türlü güçlükler içeren diğer labirentler önünde gereksinim duyacağı bellek çok daha fazla karmaşık olacaktır.

Sayısız labirentlerin içindeki göçebe her zaman belleğini geliştirmeyi bilmiştir. Sadece yolu hatırlamak, vahaların nerede olduğunu bulmak, kılavuzluk edecek ağaçları ve kayaları yeniden

bulmak için değil, ama aynı zamanda kendisine yük getirecek hiçbir şeyi taşıyamadığı ve kullanımları gerekli olduğu zaman en fazla sayıda teknik nesneyi belleğini kullanarak yeniden bulmayı bilmesi gerektiği için. Göçebe toprağın üstünde sahip olduklarıyla değil, kafasının içinde belleğinde tuttuklarıyla göçebedir.

Onun kimliği belirli bir bölge ile tanımlanamaz. Göçebe bir manzaraya bakarken, bir mezarlığı ziyaret ederken, bir evi gezerken kimliğini yeniden bulur. Kökleri öykülerde, şarkılarda, danslarda, törenlerde, yöntemlerde, özellikle her gittiği yerde ona eşlik eden bir Tanrı'da bulunur. Bu Tanrı en az onun kadar göçebedir ve bu yüzden kaçınılmaz bir biçimde hem evrensel ve hem de tektir. İlk anısı ve temel inancı olan bu Tanrı ona bavullarını bırakabileceği bir “Dünya” vaat eder. Labirentler göçebeye çoktanrıçılık düşüncesinden kurtulması için yardım ederken aynı zamanda onu anımsamaya teşvik eder: “Mısır ülkesinde köle olduğunu hatırla” (Tesniye, 2224)

Göçebe, anımsamak zorunda olduğu her şeyi kabilenin üyeleri arasında paylaştırma tehlikesini bile göze alamaz, çünkü her an, bağlı bulunduğu topluluğun gözleri önünde dağılıp gittiğini görmekten korkar. Başkalarının üzerine tamamen devredebileceği hiçbir şey yoktur. Ayrıca ne bir hocası ne de bir papazı vardır. Kendi belleğini iyi durumda tutmak onun için bir ölüm kalım

sorunudur. Bu ona yalnızlığa hoşgörü gösterebilme, aynı hatalara yeniden başlamama imkânı tanır. Labirentin artık onun için bir gizemi kalmadığında bu onu yetiştirmiş yapar.

Ezbere öğrenmek

Çok sayıda kültürde belleğin eğitimi, ergenlik döneminde bulunan gençlerin yetişmesindeki temel öğeydi. Onlara labirent resimleri anımsattırılıyor ve böylece bellekleri çalıştırılıyordu. Nitekim Afrika’da, Polinezya’da veya Tibet’te, bir “nahal”ın, bir “kulam”ın veya bir “mandala”nın içinden geçmek belleğin ayrıcalıklı bir çalışma tarzıydı. Eskiçağ Avrupa’sında yine labirentler ile bellek, metinleri, yani sözcük labirentlerini, özellikle uyaklarla süslenmiş şiirleri anımsaması konusunda eğitilirdi. Sınırlı sayıda kopyası bulunan bir şiire veya bir metine her an sahip olabilmek için onları belleğe yerleştirmek gerekiyordu. Hükümdarlar ve ruhban sınıfı hariç olmak üzere, insanın elde edebildiği tek kişisel kütüphane bellekti.

Eski Yunanlılar ve Romalılar, belleklerini eğitebilmek için labirentleri hayal etmeyi ve anımsamayı umdukları metnin bir parçasını her bir geçitle, her bir dönemeçle, her bir odayla ilişkilendirmeyi öğreniyorlardı. Bu yöntemler, bu “bellek sanatı” tüm bir edebiyatın konusu olmuştur. Örneğin Cicero Ars memorativa adlı eserinde

okumuş, kültürlü birisinin kilometrelerce uzunluktaki bir zihinsel labirenti anımsamayı nasıl öğrenebileceğini anlatır.

Labirent ve bellek arasındaki bu bağ daha derinden incelenmeyi hak ediyor. Beynin günümüzdeki betimlemesini kim incelerse incelesin, belleğin hiç kuşkusuz labirent gibi bir yapıya sahip olduğunu sezinleyecektir. Aziz Augustinus, *Confessiones* adlı kitabında belleğin tarifini görkemli bir şekilde yaparken onu birbiri ardına dizilmiş mağaralar olarak tanımlar. Uzun da olsa aktarmakta yarar var: “İçerisinde, çevrede görülüp algılanmış her şeyden elde edilerek oraya getirilmiş sayısız imge hazinelerinin bulunduğu belleğin alanlarına ve geniş saraylarına ulaşıyorum. [...] Orada ambara yedek olarak konulanları ve unutkanlık tarafından şimdilik yutulup gömülmemişleri de ayrıca görüyorum. [...] Ovalarda, inlerde, hesaplanamayacak kadar yüksek bir noktaya kadar, hesaplanamayacak kadar çok sayıdaki şeyle dolu belleğimin sayısız mağaralarında [...] bu her şeyin arasından koşuyorum, uçuyorum, şuraya buraya, dalabildiğim kadar derine dalıyorum ve hiçbir zaman bir sınıra ulaşamıyorum” (X, 17). Zaten Aziz Augustinus’a göre Tanrı’yı bu bellek labirentinde aramak gerekir: “Benim belleğime gelip yerleşerek şeref verdin, ama Sen hangi bölgedesin? İşte kendi kendime ben bunu soruyorum. Çünkü Sen’i düşünürken hayvanların bulunduğu bölgelerden uzaklaştım, çünkü Sen’i fiziksel

nesnelerin imgelerinin arasında bulamıyordum. Aklımın içinden gelen duyguları açıp söylediğim bölgelere ulaştım ve Sen'i orada bulamadım. Aklımın merkezine bile girdim... Orada da yoktun. Nerede oturduğunu neden daha fazla arayayım? Sanki orada bir yer varmış gibi... Öyle bir yer yok. İlerliyoruz, geriliyoruz ama öyle bir yer yok..." Akıl labirentinin farklı "semt"lerinin psikanaliz biliminin gerçek bir habercisi tarafından yapılan muhteşem bir betimlemesi. Aynı zamanda Tanrı'yı arayıştaki başarısızlığın tespiti: "O" anılarda değildir, "O" anılarda bir kayıptır. Bir "yokluk"tur.

Bütün Ortaçağ boyunca diğer yazarlar labirentleri bellek eğiten bir araç olarak önermeye devam ettiler. Örneğin Magnus Albertus gerçek ve görkemli yapıları "etkin" zihinsel labirentler olarak kullanmayı önermektedir. Düşsel bir labirent icat etmeye ihtiyaç yoktur diye açıklar. Ona göre

büyük bir yapıyı, yani dinsel bir yapıyı anımsamak ve her bölümüne anımsanması istenen paragrafları yerleştirmek yeterlidir. Nitekim Aquino'lu Tommaso'nun Summa'sının tamamını, sadece her bir satırbaşını tüm detaylarını bildiği Chartres gibi gotik bir katedralin özel bir bölümü ile ilişkilendirerek ezberlemeyi becerdiğini iddia eder.

Ondan sonraki diğer kuramcılar bu bellek sanatını daha da karmaşıktırdılar. Ölümünden kısa bir süre önce yazılan son kitabı De imaginum signorum et idearum compositione'de Giordano Bruno sihirli

bir geometrik yapıya göre düzenlenmiş odaların bulunduğu, “bellek kanatları”nın yirmi dört odaya bölüştürüldüğü, bu odaların da dokuz “bellek bölgesi”ne ve on beş “campi”ye bölündüğü, onların da dokuz bölge ve otuz cubiculœ’ye ayrıldığı ve böylece devam eden inanılmaz derecede karmaşık bir sistem düşünür.

Labirentler dünyasının bir kenara çekilmesiyle beraber bu bellek gereksinimi ortadan yok oldu. Yerleşik düzene geçen yolcu kendi anılarını dolduran şeylerden kendini kurtarır ve önce bilgeliğini, sonra kültürünü, sonra da bilgisini kendi yanına koyar. Kendisini önce eskilerin, papazların ve ustaların belleğine, sonra da kitaplara, disklere ve en sonunda bilgisayarlara emanet eder.

Bellek yitimi kapitalist ekonominin iyi işlemesi için bile gereklidir. Sadece ona istiflenmiş ürünleri pazarlamak için mükemmel bir bahane sağlamakla kalmaz, ayrıca nesnelerin değerini bellekten silerek onların değerini düşürür veya geçici kılar. Anılar satıcının düşmanıdır. Sürekli değişen moda ve en çok satan şarkı listesi mal ve sermayenin dolaşımını hareketlendirir. Pazarda her şey tüketicileri bellek için çaba göstermekten kurtarmak için yapılmalıdır. İşaretler, planlar, kataloglar, etiketler, kullanım kılavuzları tıpkı kütüphaneler ve bilgisayarlar gibi insanları anımsama kaygısından kurtarmayı amaçlamaktadır.

Anımsamanın geleceği

Bir göçebe belleğinin gerekliliği, belleğe yeniden hayat verme ihtiyacı bugün kendisini yeniden, şehirde, okulda, iş hayatında, Internet'te dolaşırken hissettirmektedir. Ama aynı zamanda bir şeye ait olma ihtiyacı kendisini gösterir: her bir farklı kimlik bir kültürdür, bir kabileye ait olmak ortak bir kültür ve sonraki kuşaklara aktarılacak bir bellek gerektirir. Bellek ayrıca yaratıcılığın temel bir aracıdır. Aralarında hiçbir ilişki bulunmayan şeyler arasında köprü kurmanın yöntemidir. Oysa, nasıl ki gelecekteki o gün için yeterli sayıda bölgede, yeterli sayıda gerçeği bilmek ve onlar arasında yeni ilişkiler kurmak gerekiyorsa, yarın da el yordamıyla sonsuza kadar gitmeye gerek kalmadan labirentlerin labirentlerinde dolaşabilmek ve her seferinde daha da uzağa gidebilmek için yeterli sayıda şebekeyi tanımak, yeterli sayıda algoritmayı, bilgisayar yollarını ezberlemek gerekecek.

Mutlak veya göreceli olarak belleğini yitirmiş olanlar, labirentlerin içinde yolunu bulma yeteneğine sahip olmayanlar, geleceğin en özürülleri ve yeni dışlanmışları olacaklar.

Belleği eğitmek unutulmuş ve değerini yitirmiş alıştırmaların zamanındaki zevklere kendini bırakmayı gerektirecek: Ezbere öğrenmek, detayları anımsamak, bellek oyunları oynamak. Hiç kuşku yok ki, öğleden sonralarını bilgisayar karşısında oyun

oynayarak kaybeden çocuklarını gören çileden çıkmış ana babaların içini rahatlatması gereken bilgisayar oyunlarının en önemli özelliklerinden biri işte buradadır.

Labirentler sayesinde evde, okulda ezberlemeyi yeniden öğrenmek gerekecektir. Ama uzaklarda belleği bedenine içine koymak, bir başka deyişle dans etmek de gerekecektir.

Bilim Boşinanlı mıdır?

BERTRAND RUSSELL

(...)

Şimdi sadece tek bir nokta, ama çok önemli bir nokta üzerinde duracağım. Bilindiği gibi Bergson geçmişin bellekte yaşamayı sürdürdüğü, hiç bir şeyin asla gerçekten unutulmadığı kanısındadır. Bu noktalarda Dr. Whitehead onunla hemfikir görünüyor. Bu şairane bir ifade olarak çok hoş olmakla beraber, benim düşünüşüme göre, olayları bilimsel netlikle dile getirdiği kabul edilemez. Geçmişteki bir olayı diyelim ki Çin'e varışımı anımsıyorsam, yeniden Çin'e vardığımı söylemem sadece mecazi bir ifadedir. Anımsadığım zaman bazı sözcükler ve imgeler belirir. Bunların anımsadığım şeylerle nedensellik ve benzerlik ilişkisi vardır ve bu benzerlik genellikle mantıksal yapı benzerliğinden öte bir şey değildir. Anının, geçmişteki olayın varlığını sürdürmesi olduğunu söylesek bile bu, olayın kendisi ile anısı arasındaki ilişki hakkındaki bilimsel soruya bir yanıt oluşturmaz. Çünkü öyle söylesek bile, yine de, aradan geçen sürede olayın değiştiğini kabul etmek zorundayız; bu sefer de değişimin hangi bilimsel yasalar uyarınca

gerçekleştığı sorusuyla karşı karşıya kalırız. Anıyı yeni bir olay olarak veya oldukça değişmiş eski bir olay olarak adlandırmanın bilimsel problem açısından bir farkı yoktur.

(Sorgulayan Denemeler)

Zaman ve Geçmiş

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE

“Sadece şimdiki zaman vardır”

Chrysippe

Zaman nedir? “Eğer onu kimse bana sormazsa, biliyorum, ama sorarlarsa ve açıklamak istediğimde, onu bilemiyorum” diyerek Aziz Augustinus itirafını dile getiriyordu. Zaman bir gerçekliktir, bir gizemdir: herkes onu dener hiç kimse ele geçiremez. Durmaksızın kaçan budur. Eğer bir an dursaydı her şey duracaktı ve artık zaman olmayacaktı. Artık hareket yok (çünkü hareket etmek için zaman gerekli), artık hiç dinlenme yok (çünkü hareketsiz kalmak için zaman gerekli). Zaman olmaksızın, şimdi de olmayacaktır, o halde, “var” da artık yoktur: nasıl herhangi bir şey var olabilecektir? Kant “tüm olayların a priori ilk şartının zaman” olduğunu gösterir. Sanki zaman, bizim için her şeyin şartıdır. Bundan başka hep durak varsayılan zaman nasıl durabilecektir? “Ey zaman! Uçuşunu durdur!”: bu, “ne kadar zaman, uçuşunu durduracaktır? diye sorulursa, çelişkiyle kendi kendini yok eden bir şairin dileğidir” diye yorumlar Alain.. İki şeyden bir

gerçekte, zaman sadece belirli zaman durur ve bu durmadığıdır; veya tümüyle durur; durma veya erek kavramlarının artık anlamı yoktur. Bir önceye göre sadece durma vardır; bir sonraya göre sadece kesin vardır. O halde önce ve sonra zamanı varsayar: zamanın durma fikri, ister geçici ister kesin olsun, sadece zaman içinde düşünülür.

Zaman, bizim için, varlığın ve tüm varlığın ufku olduğudur. Ezeliyedilik mi? Eğer zamanın karşıtıysa, onun hakkında hiçbir şey bilemiyoruz, hiçbir şey düşünemiyoruz, hiçbir şey deneyemiyoruz. Diderot harabelerde gezinirken “hepsi yok olur, hepsi ölür, hepsi geçer, sadece kalan dünya vardır, sadece devam eden zaman vardır” diyordu kendi kendine. Zaman olmaksızın hiçbir şey ne kalır, ne geçer, ne devam eder hatta ne de yok olabilir. Olmak, zaman içinde olmaktır, çünkü devam etmek veya durmaktır. Fakat o halde yalnızca kalmak şartıyla geçen, yalnızca akmak kaydıyla kalan nihayet kendine kaçışının deneyiminde bizden kaçan nedir? Çünkü zaman olmaksızın hiçbir şey olamayacaktır, onun olması gerekir. O halde zaman nedir?

Zaman diye adlandırdığımız şey, öncelikle geçmişin, şimdinin ve geleceğin bir devamıdır. Geçmiş değildir çünkü geçmiş artık o değil, ne de gelecek çünkü daha henüz değil. Şimdiye gelince, yalnızca an be an ortadan kaldırılması durdurulmayan zaman olarak ezeliyedilik olarak değil düşünülür. Aziz

Augustinus, zaman yalnızca olmayı durdururken vardır, diyor, bu da şimdi diye adlandırılan şeydir: geleceğin geçmişte kaybolması, artık olmayan bir şey içinde hala olmayan şeyi yutma. İki arasında ne var? Birinden diğerine geçiş, hem yakalanmayan, dayanıksız hem süresiz çünkü, ruh için tüm zaman olmayan geçmiş ve gelecekte oluşur. İki hiçlik (gelecek, geçmiş) arasında bir yok olma (şimdi). İki yokluk arasında bir kaçış. İki gece arasında bir ışık. Bu nasıl bir dünya yapacaktır? Bu nasıl bir zaman yapacaktır?

Şimdiki ânı düşünelim. Zaman üzerine küçük parça okumaktasın... Önceden yapmış olduğun şey, geçmiş ve hiçbir şey değil veya aşağı yukarı bir şey değil, artık bu olmadığını söyleyelim sanki yalnızca biri gibi vardır, şimdi de onları hatırlar. Fakat bu hatıra geçmiş değildir ne de olabilir: yalnızca izi veya şimdiye bağlı güncel anımsamadır.

Eğer hatıranın kendisi geçmişteyse, onu artık hatırlamayacaksın: bu artık bir hatıra değil bir unutma olacaktır. Geçmiş, bizim için yalnızca şimdide veya şimdinin içinde vardır: geçmiş hafızanın tüm çelişkisidir, yalnızca geçmiş değildir olarak vardır.

Kişinin hatırlamayacağı geçmiş o halde hiçbir şey, tamamen hiçbir şey mi olacaktı? Bu kadar basit değil. Çünkü nihayet artık olmayan şey, ama olmuş olduğu gerçek ezeliyedilik gerçek olarak kalır.

Auschwitz'te ağlayan bu küçük kız açtı, üşüyordu, korkuyordu, birkaç gün sonra zehirli gazla öldürüldüğünde, diyelim 1942 Aralık ayı, bu küçük kızı, kimse tanımamıştı ne ismini ne yüzünü: uzun zaman önce onu tanıyanların hepsi ölmüştü; kadavrası bile kayboldu; nasıl gözyaşlarını hatırlayacaklardı? Evet, vuku bulan bu olay gerçektir ve bu sonsuza kadar gerçek olarak kalacaktır. Hatta artık kimse ne bugün ne de yarın bunu hatırlayamayacaktır. Spinoza'nın dediği gibi: gözyaşlarının her biri sonsuz bir gerçektir ve başka türlü gerçek olmayacaktır. Bu her şeye rağmen geçmişin var olduğunun bir işareti değil midir? Hayır değil, çünkü bu hakikat şimdidir ve her zaman şimdi olacaktır: ezeliyedilik, düşünce için, gerçeğin bu her zamanşimdi olmasından başka şey değildir. Zaten geçmiş değildir; unutulmayan (geçmeyen) hakikattir.

(...)

Şimdi, asla ne durur ne başlar. Şimdi geçmiş içinde yok olduğundan gelecekte de gelmemektedir artık: kalır ve değişir, sürüp gider ve değişime uğrar sadece değişebilir veya değişime uğrar çünkü sürer ve kalır. Spinoza "süre varlığın belirsiz devamıdır" diyordu. Bu, zamandır: varlığın, daima değişken ve sürekli var olması (her zaman değişken, varlığın devam eden hazır bulunuşu). O halde Aziz Augustinus'un söylemini düşürmek

gerekir. “öyle ki zaman olduğunu bize doğrulayan şey, artık olmamaya yönelendir” diye yazıyordu.

Bana bunun tersi doğru geliyor: bize zamanın olduğunu doğrulayan tek şey; zamanın sürekliliğinin durmadığıdır.

O halde zaman ve ezeliybedilik tektir diyeceğiz. Neden hayır? Bitirmek için tekrar buraya döneceğiz.

Artık geçmiş değil, henüz gelecek de değil: gerçek tek zaman olan sadece şimdi var. Oysa onu yaşadığımız böyle değil. Tersine sadece onun bilincine varıyoruz, çünkü geçmişi hatırlıyoruz, çünkü geleceği önceliyoruz, çünkü ruh veya saatlerimizle onu yakalıyoruz, onları ayıran şey... Saatlerimizle mi? Fakat hareket eden akrep ile yelkovanlardır, sadece zamanın bir parçasıdır: Bergson “bu zaman değildir, mekândır,” diyordu. Geçmişinin durumunu hatırlayan, gelecek olan durumunu önceleyen, bir süre orayı okuyabilen sadece ruhtur. Ruhu kaldıralım, geçmişi ve geleceği olmayan sadece bir şimdi kalacaktır, yelkovanla akrebin güncel pozisyonu kalacaktır, mekân kalacaktır. Ama ruh orada çünkü hafıza orada çünkü geçmişi, şimdiyi ve hatta (randevularımıza, projelerimize, verdiğimiz sözlerimize bak) geleceği hatırlayan vücut orada. Mekân değildir artık; süreçtir. Hareket değildir artık; bilinçtir. An değildir artık; aralıktır.

Bu nedenle zamanı (biraz şimdiyi ölçmeyi dene!) ölçebiliyoruz, bu nedenle zaman, bizim için,

ezeliebediliğe karşı koyar (geçmiş, geleceği olmayan saf bir şimdi olacaktır), kısaca bu nedenle zaman içindeyiz (ve sadece şimdi içinde değil) belki içimizde olan bu zaman olmadıkça... Neden bu kararsızlık? Çünkü ölçtüğümüz veya düşlediğimiz bu zaman bilhassa ruh için sadece varlığı olan geçmişten ve gelecekte oluşmuştur: zamanın kendi durumu değilse nasıl bilinir? Zamanın nesnelliği ve öznelliği sorunu olan bu soru, felsefi olarak önemlidir. Zaman kendinde, dünyanın, gerçeğin, doğanın parçası mıdır? Yoksa sadece bizim için, bilincimiz için öznel olarak mı vardır? Bu iki tezin kesinlikle birbiriyle bağdaşmadığını göreceğiz. Biri ve diğerinin doğru olduğunu, görüş açısının her biri, bir başka deyişle zamanı düşündüren iki farklı şekil veya iki farklı zaman muhtemel olabilecektir: bir yandan nesnel zaman, Hegel'in demiş olduğu gibi yalnızca sürekli şu an olan dünyanın veya doğanın zamanı, her zaman bölünmez olduğu gibi (biraz şimdiyi bölmeyi dene!) öte yandan geçmiş ve gelecek miktarı (ruhun içinde ve ruh için) sadece pek az olan ruhun ve bilincin zamanıdır.

(Présentation de la philosophie)

Hafızanın Kapılarını Açmak

Küçük bir kahkaha atarak: “Söyleyin bakalım...” dedi. “Falcı bilgisayarınız ne öngörüyor?”

“Diyor ki Schaltzmann’ın komadan çıkması ve hatırladığı suçlarını itiraf etmesi pek uzun sürmeyecek...”

Bu sözlerimin etkili olduğunu görebiliyordum. Ama yine de Svetlana’yı ikna etmek oldukça zordu. “Hıhı... Peki ya bu suçları işlediğini hatırlamazsa?”

İşte bu, ölümcül bir ataktı.

“Mantıksal olarak onun hafızasının kapılarını açmak sizin işiniz olmalı... Ama size bir şey söyleyeyim mi Svetlana? Her durumda önceden planladığımız gibi davranacağız. Hizmetimizi adalet adına yürüteceğiz ve siz de onun için bu operasyonu yapacaksınız... Göreceksiniz ki Şizoİşlemci tam bir mükemmellikle çalışacak. Schaltzmann diğer bütün suçlarını itiraf edecek. Eğer işlemişse neden bunları da etmesin?”

Svetlana, bilgisayarımın silisyumlu yapay beyni tarafından doğrulanmış olsa bile kesin olmayan tahmin hakkında konuşmak istemediğini belirten bir el hareketi yaptı.

Ama bütün olayın düğüm noktasının tam da burada olduğunu düşünüyordum. “Dinleyin Svetlana, aslında Carbonnel’in ‘La Palisse’ Programım hakkında çok da haksız olmadığını düşünmeye

başladım... Elbette ki bu onun gittiği yönde değil ve tam tersi bir teşhis koymamıza yarıyor, ama...”

“Boje Moi, siz neden söz ediyorsunuz?”

“Çok basit Svetlana... Aslında bu veri bankası ve ona bağlı uzman sistemin bizim beynimizin simülasyonunu yapması sadece üçdört hafta alır... Ve bu beyin, olayları hemen ve bilinçli olarak algılar. Her iki kişilik, yani Schaltzmann’ın ve Aubrac ve Pireneler cinayetlerinin faili X’in kişilikleri, her durumda birbirinden farklı... İşte size söylemeye çalıştığım şey şu: Benim ‘silisyum’ beynimle sizin beyniniz arasındaki tek fark, onun çok daha yavaş olması ve asla gerçek yüzünü gizleyememesi...Onu buna göre programlamadım.”

Bir fincan daha çay almak için sözlerime ara verdim. Svetlana’nın fincanı da boşalmıştı.

Bir anlamda bu tartışmayı kapatmıştım. Sonraki saatlerimizi, hiç tartışmadan, insan yaşamı, öyle ya da böyle yeniden üretilen karakteri, zengin çeşitliliği ve benzeri konular üzerine kesintisiz sohbet ederek geçirdik. Gece geç saatlere kadar konuştuk. Metafizik konulara geçmek üzereyken sohbeti bitirdik. İnsanlığın az ya da çok kutsal doğasının gereği, eninde sonunda bu konuya da gelecektik.

Yiyecek bir şeyler hazırlamaya karar verdim.

Kötülüğün Kökleri, Maurice G. Dantec

Zamanın Geleceği

JÉRÔME BINDÉ

Zaman sorusunu, zamanın geleceği ve olası gelecek zamanlar sorusunu niçin sormaktayız? Bizim toplumumuz zamanın tiranlığı altında yaşadığı için elbette. Milan Kundera'nın belirttiği gibi, "bizim toplumumuz şimdiki zamanın dar köprüsünde sıkışıp kalmıştır."

Yirminci yüzyıl küstah ve tepeden bakan, ama hemen hemen hepsi de yalanlanan öngörülerin yüzyılı oldu. 21. yüzyıl ise belirsizliğin, dolayısıyla da gelecek öngörülerinin yüzyılı olacaktır. Hangi zamanı yaşacak olduğumuzu önceden kestirebilmemiz artık kesinlikle imkânsızdır. Çok önemli bir devrimin zamanın bilimsel kavranışında meydana geldiği doğrudur. Newton'un klasik teorisine göre zaman tekbiçimliydi, hep aynı hızda akıyordu, evrensel, mutlak ve yansızdı. Bu anlamda, geçmiş ve gelecek özdeşti. Einstein'ın formüle ettiği modern görecelik teorisiyle birlikte zaman kavramının derin bir değişim geçirdiğini bilmekteyiz. Uzamzaman kavramı kabul görmüş ve birbirinden ayrı olan uzam ve zaman kavramlarının yerine geçmiştir. Einstein'la birlikte zaman, Newton'cu ve fiziksel ideallliğini yitirmiştir. Işık

hızından daha hızlı gidilemeyeceğine göre, geçmişe yolculuk da yapılamazdı.

Zamanın geleceği hakkında soru sorulan Ilya Prigogine, zaman fikrine belirsizlik fikrini de dahil ederek daha öteye gitmeyi denedi.⁽¹⁾ Bu belirsizlik fikri belki de yirmi birinci yüzyılın belirleyici olgusudur. Ilya Prigogine, Newton'un

tersinir yasalarının içinde yaşadığımız dünyanın küçük bir bölümünde geçerli olduğunu göstermektedir. Bu yasaların gezegenlerin hareketini tarif etmeyi sağladığı doğrudur. Ama gezegende olup biten şeyler jeoloji, iklim, yaşam tersinmez fenomenlerle ilgili yasaların formüle edilmesini gerektirmektedir.

Bu keşiflerle birlikte zaman kavramında yaşanan devrimin önemini yeterince ölçebiliyor muyuz? Kesinliklerin sonu geldi artık. Çünkü zamanın tek bir geleceği değil, birden çok geleceği vardır. Çünkü doğa artık öngörülemezdir; doğa, tarihtir.

Bu epistemolojik devrimde zamanın geleceğine ve tarihe dair hangi kavrayış gün ışığına çıkmaktadır? Elbette, özgürlük kavrayışı. Robert Musil'e göre,⁽²⁾ "tarihin yörüngesi, bir kez harekete geçtiğinde, belirli bir yolu kat eden bir bilardo topunun yörüngesine benzemez; tarihin hareketi, daha ziyade, bulutların hareketine benzer, sokaklarda rasgele dolaşan bir insanın çıktığı yolculuğa benzer,

kimi yerde bir karaltı onu yolundan saptırır, başka bir yerde aylak aylak dolaşan başka insanlar ya da yolunu kesen ev cepheleri gibi tuhaf bileşimler onu yolundan alıkoyar ve sonunda varmayı hayal bile etmediği meçhul bir yerde buluverir kendini. Tarihin yolu, çoğunlukla yanılgıya çıkar. Şimdiki zamana, bir şehrin son evinde rastlanır daima, ev yığınlarının uzağında kalmış, ıssızlığın ortasındaki bir evdir o. Her yeni kuşak, şaşkın bir halde, Ben kimim? Benim öncellerim kimlerdi? diye kendi kendine sorar. Oysa şunu sormalıdır: Ben neredeyim? Ve her yeni kuşak, öncellerinin de kendilerinden başka bir şey olmadıklarını, tek farklarının başka yerde olmak olduğunu varsaysa iyi ederdi.”

Bu devrimin koz ve hedefleri hem “müsbet bilimler” için hem de insan bilimleri ve gelecek öngörüsü için önemlidir. Ilya Prigogine, bilgi alanındaki altüst oluşun kapsamını şöyle özetler: “Yirmi birinci yüzyıl hangi branşa dahil olacaktır? Gelecek zaman için nasıl bir gelecek zaman vardır? (...) Olasılık kavramıyla birlikte mikroskobik dünyanın bilimine bile belirsizlik ve çoklu gelecek zaman fikri girer. (...) Bizler, kesinliklerin dünyasından olasılıkların dünyasına doğru ilerliyoruz. Yabancılaştırıcı bir determinizm ile tesadüfün yönettiği bu nedenle de aklımızın ermediği bir evren arasındaki dar yolu bulmamız gerekir.”

Zaman kavrayışlarımızdaki bu devasa altüst oluş karşısında, toplumsal ve kültürel zamanda da kriz

yaşıyor olmamız şaşırtıcı mıdır? Benedetto Croce'nin dediği gibi, tarih her zaman çağdaştır.

Birinci fenomen: Zaman ve uzam büzülmesi üçüncü sanayi devrimi analizlerinin odağındaki basınç. Tarihte zaman büzülmesi üzerine bazı kronolojik noktaları ararsak, saniyenin onda birinden söz etmeye 1600 yılında başladığımızı, 1800 yılında saniyenin yüzde birinden, 1850 yılında binde birinden söz edildiğini, 1950 yılında mikrosaniyeden (saniyenin milyonda biri), 1965 yılında nanosaniyeden (saniyenin milyarda biri), 1970 yılında pikosaniyeden (saniyenin bin milyarda biri), 1990 yılında femtosaniyeden (saniyenin milyon milyarda biri) söz edildiğini ve muhtemelen de 2020 yılında attosaniyeden, yani saniyenin milyar milyarda birinden söz edileceğini hatırlamak gerek! Zaman bilgimiz sanki giderek daha incelikli bir bölünmeye doğru ilerliyor, kısacası sonsuz küçüğe doğru ilerliyor. Kültür, iletişim ve politika dahil toplumsal yaşamın her alanı da bu bölünmeye son derece canlı örnekler sağlıyor. Andy Warhol, kitle iletişim araçları çağında herkesin on beş dakika için ünlü olabileceğini söylüyordu. Ama, pazarlama teorisi, televizyon seyircisi kitlenin işitebileceği ve dinleyebileceği bir iletinin azami süresinin yedi saniye olduğuna bizi şimdiden ikna etme yolundadır.

Uzmanlara göre, 1950 yılında yeni bir otomobil karoseri tasarlamak ve gerçekleştirmek için üç yıl

gerekirken, aynı işlem için 1990 yılında üç ay gerekmektedir. “Gezegen çapında yeni bir kimyasal ürünle ilgili bilimsel hükümleri, beratları, yargı kararlarını elde etmek için birkaç dakika yeterlidir. Otuz yıl önce, bu araştırmaya kalkışılmazdı bile, çünkü hantal bir belgeleme ekibinin yıllarca seferber edilmesi gerekirdi.”(3)

Zamanın büzülmesinin bu sonuçları, üçüncü sanayi devrimiyle gelen yeni kapitalizmin odak noktasıdır. Politik, toplumsal, kültürel ve sembolik alanlar bu sonuçların istilasına altındadır. Modanın geçmesi, tarih zamanını, büyük döngüler zamanını ve insan ömrünün döngülerini aşındırır, kemirir; ateşten ateşli silahlara geçiş için 500 bin yıl gerekmişti, otomobilden uçağa geçmek için ise çok az zaman gerekti.(4) Zamanın bu hızlanması, bir insan ömrüne sığan nesnelerin kayboluşuna yol açtı, bu nesnelerin yerini başka nesneler aldı. Teknolojik ve toplumsal zaman, artık uçucudur, neredeyse akıldışı bir zamandır.

Zaman büzüldükçe küreselleşir. Tarih şimdiki zaman noktasına indirgendikçe çağdaşlaşır. Zaman ne kadar komprime, sıkıştırılmış bir hal alırsa rekabet de o ölçüde keskinleşir; zaman, giderek en yetkin stratejik koz halini alır, aynı zamanda da bizim gecikmiş modernliğimizin bulunamayan hayaleti olur.

Bu perspektif içinde, zamanda sessiz bir devrim yaşamaktayız; bu devrim, zamanın çalışmayla olan

ilişkilerini etkilemektedir. Adam Smith'e göre, zenginliğin soyut özü çalışmaydı. Çalışma da zaman demektir. Günümüzde çalışma nedir? Toplumsal zamansallık olarak zamanın ve çalışmanın eşzamanlı krizine tanık olmaktadır. Bu kriz büyük önem taşımaktadır, çünkü Roger Sue'nün belirttiği gibi: "Çalışmanın tarihi Modern Zamanlar'ın tarihiyle çıkarılır. Bu anlamda, modernitedeki çalışma zamanı Ortaçağ'daki dinsel zamana eş bir rol oynuyordu." Ayrıca, tarihsel olarak o zamandan türemiştir, bir anlamda dinsel zamanı "kopya" etmiştir.

Dinsel zaman gibi merkezi bir rol oynayan çalışma zamanının gerçekten de üç büyük işlevi vardı; toplumsal bağ ve kimlik üretimi (çalışma zamanı "biyeylerin zamanını biçimlendirir, onun mihenk taşlarını oluşturur"); faaliyet ile "kurtuluş" arasındaki bağ (Max Weber'e göre, dinsel zaman "kurtuluş ekonomisi"ni örgütler, çalışma zamanı ise "ekonomi yoluyla kurtuluşu" temsil eder). Üçüncü büyük işlev: Geleceğin yönlendirilmesi. Merkezi zaman, geleceğe anlam veriyordu. Dinsel zaman aşkın bir anlam, çalışma zamanı ise içkin ya da dünyevi bir anlam veriyordu.(5)

Çalışma, bu üçlü işlevi hâlâ yerine getirmekte midir? Bundan pek emin değiliz. Öncelikle, çalışma giderek ender bir hal almaktadır. Çünkü, ilk iki sanayi devriminin ve üçüncüsünün daha şimdiden yaratmış olduğu olağanüstü zenginlik üretimine, çalışma

zamanının aynı olağanüstülükteki azaltılması eşlik etmektedir.

Fransa örneğini verirse, 1850 yılında çalışmada geçen zaman uyanık geçen yaşam süresinin %70'ini temsil ediyordu. 1900 yılında bu süre %42'den azdı; günümüzde ise çalışma zamanının azaltılması ve insan ömrü ile eğitim süresindeki artışla birlikte, çalışma zamanı en fazla %7 ilâ %8'dir. Sanayileşmiş ülkeleri referans alırsak, bu çalışma zamanı bundan böyle uyanık geçen yaşam süresinin %10 ilâ %15'ini temsil etmektedir.

Çalışmanın krizine işaret eden ikinci özellik: “Postmateryalist”(6) taleplerin artışıyla birlikte sanayileşmiş ülkelerde ve özellikle Avrupa’da görülen kültürel değer kaymasıdır. Bu toplumları oluşturan bireylerin ve özellikle gençlerin eğilim ve özelemleri değişmektedir. “Kendi içine kapanmak”tan söz edildi. Belki de “benliğe kapanmak”tan ya da benliğin yeniden keşfinden söz etmek daha doğru olurdu.

Değerolarakçalışma’yı krize sokan üçüncü özellik: Çalışma hâlâ üretimin temel etkeni midir? Bundan da artık emin değiliz ve bu kuşukumuzun da en azından dört nedeni vardır. Ekonomi politiğin ortaya çıkışıyla birlikte Adam Smith’in Ulusların Zenginliği’nin yayım tarihi olan 1776 çalışma, zenginliğin soyut özü olarak algılanmıştı. Bu noktada sosyalistler, liberaller ve toplumcu Hıristiyanlar arasında şaşırtıcı bir hemfikir oluşmuş

olduğunu da belirtelim. Oysa, yüzyılı aşkın bir süreden beri, Léon Walras'ın formüle ettiği genel denge teorisiyle birlikte, mübadele ve arz talep ilişkisi bu merkezi yere geçmiştir. Bu anlamda, insani anlamda çalışma cehennemi olsa da, terimin kavramsal anlamıyla çalışmanın altın çağı elbette on dokuzuncu yüzyıldı.

İkinci neden: Çalışmanın ve çalışma birikiminin ürünü olan sermaye, çalışmanın yerine geçme eğilimini büyük oranda taşımaktadır. Üçüncü neden: Bizler, üretim toplumlarından tüketim toplumlarına geçtikçe, emekçilerin alım gücünü artırma gereğinin (Fordizm bunu yapmıştır) yanı sıra tüketim zamanını da serbest bırakmak gerekmiştir.

Dördüncü neden: Özellikle teknolojik ilerleme sayesinde çalışmanın üretkenliğini artırabilmek için, mesleki formasyona ve eğitime ayrılan yaşam süresini giderek daha büyük bir bölümünü feda etmek gerekir bu gereklilik sürecektir de. Başka deyişle, “Çalışmanın dışsal etkenleri, sonunda çalışmanın kendisinden daha önemli bir hal alır ve her koşulda, çalışma süresini hissedilir biçimde azaltmak için bu etkenler birbirleriyle yarışır.”(7) Zamanı çalışmaya bağlayan eski bağ adım adım gevşedi; artık çözülmekte mi?

Çalışmanın krizine işaret eden dördüncü özellik: Çalışma geçicileşmekte, dayanıksızlaşmakta, uçuculaşmakta ve dolayısıyla aşırı gerilimlerin kaynağı olmaktadır; özellikle Avrupa’da işsizlik ve

toplumdışına itilmenin dramatik gelişimi üzerinde haklı olarak yıllardan beri durulmaktadır. Ayrıca, dünyanın değişik bölgelerinde “istihdam yaratmayan büyüme” olgusunun ortaya çıktığı da görüldü. Çalışmanın geçicileşmesi sayesinde toplum ikiye bölünüyor. Yine de işsizlik krizini, daha yaygın ve daha kalıcı bir krizin çalışma krizi bir yanı olarak kavramak gerekir.

Çünkü geçicilik yalnızca işsizi değil, çalışmanın kendisini de etkiler. Bu evrim, toplumun dokusunu derinlemesine parçalar. Birleşik Krallık’ta uzmanlar, iki yıl yüksek öğrenim yapmış bir kişinin meslek yaşamı boyunca en azından on kez işveren değiştireceğini tahmin etmektedirler. İş değiştirmenin hızlanması, bilgilerin değersizleşmesini de artırır; öğrenilmiş şeyler modası hızla geçer ve kişilerin sürekli yer değiştirmesiyle yeteneklerin dağılıp parçalanır. Kısacası, deneyim, “bilgi birikimi ve mesleki yörünge artık olumlu değer taşımaktan uzaktır.”(8) Bu durumun belli başlı kurbanları, seçkinlerle çelişkisi büyüyen orta sınıflar, işçiler ve üst düzey teknisyenlerdir.

Bu dönüşüm, çalışma değerlerinde krize ve zamanla ilişkide derin bir altüst oluşa yol açar. 21. Yüzyılın Anahtarları’nda Richard Sennett’in belirttiği gibi, postfordist model, geçiciliğe ve hızlı rotasyona değer kazandırarak, çalışmadaki kardeşliği, kurum ya da toplum karşısındaki dürüstlüğü, işletmeye sadakati

ve emekçiler arasındaki güveni ortadan kaldırır. Herkes, içinde bulunduğu anda, yerini kurtarmaya çalışır; esnek kapitalizm için değer taşıyan risk alma olgusu, tehlikeye maruz kalma olarak görülür. Üst düzey yönetici kadrolar hariç, korku ve çöküntü herkes arasında ağır basar. Çalışma artık “farklılaşmış ödüllendirme şemaları”na (Max Weber’e göre “ekonomi yoluyla kurtuluş”a) dayanmadığından, aciliyetin tiranlığı, hayatta kalma mücadelesi ve şimdiki anı kurtarma adına uzun vade feda edilir.

Ücretliliğin estetiği süre etiğine baskın çıkar. Toplumsal sözleşmenin ve ücretlilik sözleşmesinin yerini giderek taşeronluğun dışsallığına dayanan ticari sözleşme alır. Sanal işletme olarak tasarlanan işletmenin gelecek ufkunda, ücretlinin olmadığı bir toplum görülür: Eğreti olma zorundaki ittifakların, geçici birliklerin sonsuz ardışıklığını kapsayan katışıksız bir etiket.

Özet olarak, çalışmanın temellerini dinamitleyen yeni devrimle birlikte kimlik kavramından belirsizlik kavramına geçeriz. Çalışma, referans kutbu olma özelliğini giderek yitirmekte, daha ziyade bir karışıklık ya da belirsizlik unsuru olmaktadır; gençler çalışmayla dışsal bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki kimliği belirginleştirmek ve tatmin sağlamak yerine stres ve rahatsızlık yaratan araçsal bir ilişkidir.(9)

Bu yeni esneklik devrimi kimliği de tahrip etmektedir, çünkü çalışma artık “tarih” yapıcı değildir. Bir hikâye, çizgisel bir anlatı olan çalışma, artık bir senaryo oluşturmeyen sahnelerin, fragmanların art arda dizilişi halini almıştır. Geçmişte toplumsal bağ kuran çalışma, günümüzde bu bağı çözmekte ve paramparça etmektedir, aynı zamanda da yurttaşlık ve uygarlık bağını, aile bağını ve ulusal duyguyu da dağıtmaktadır. Son olarak şunu da belirtmeli ki, zamanı şekillendiren şey çalışmaydı; çalışmanın krizi ve dönüşümü, yaşanan zamanın okunu parçalamaktadır; anlık olana, şimdiki zamana ve kısa vadeye verilen değer, geleceğin temsili ve hatta uzun vadeli her projeyi paramparça etmektedir.

Giderek daha az çalışılan bir dönemde çalışmadan daha çok söz ediliyor olunması bir paradokstur. Aslında bu, doğanın gözle görünür biçimde yapaylaştığı ve çevrenin giderek doğallığını yitirdiği bir dönemde çevreden ve doğadan daha çok söz etmeyi istemekteki paradoksun aynısıdır. Walter Benjamin’in dediği gibi: “Bir şey yok olma tehdidi altındayken, özü tüm hakikati içinde belirir.”

İnsan toplumları zamanla ilişkilerinin düzensizleşmesinden rahatsızlık duymaktadır. Önemli bir çelişkiyle karşı karşıyadırlar. Ayakta kalmaları ve gelişip büyümeleri için geleceğe yönelik daha fazla proje yapmaları gerekirken, giderek daha fazla proje eksiği çekmektedirler. Bu ayrılık

derinleşme eğilimindedir. Bu durumun ikili nedeni vardır; bir yandan, uzun vadeli düşünceye ve temsile yönelik büyük şemalar sanki çökmüştür; diğer yandan ise, küreselleşme ve yeni teknolojilerin ortaya çıkışı, kısa vade ufkunu ve “gerçek zaman” mantığını, yani mali ve medyatik mantığın hegemonyasını toplumlara dayatmaktadır; demokratik toplumlarda politik kararların bir sonraki seçim ufkuna göre uyarlanması; gelişmeye yönelik yardımların azaldığı bir dönemde insani yardıma verilen büyük önem.

Hükümdarların “benden sonra tufan”ının özü olan şu anda yaşamının tiranlığına karşılık düşen şey, aciliyetin tiranlığıdır. Bu durum, kolektif proje fikrine yapılan referansların hızla silinmesine eşlik eder. Kendimizi artık uzun zamana yayılmış bir perspektife yerleştiremeyiz. Bu bakış açısında, aciliyet zamanın yapısını bozar ve ütopyayı gayrimeşru kılar. Sanki an, zamanı ortadan kaldırmış gibidir. Bugünün insanı her yerde yarının insanının haklarını haksız yere kendine mal etmektedir, onun mutluluğunu, dengesini, hatta kimi zaman yaşamını tehdit etmektedir.

Aciliyet mantığı, geçici bir düzenleme olmak bir yana, kalıcılaşıyor: Doğrudan sonuç elde etme buyruğunu kolektif eylemin mutlak ilkesi haline getiren bu mantık toplumun tüm ilmiklerine derinden nüfuz ediyor. Acil sorunlarla ilgili düzeneklerin uygulamaya konmasıyla sonunda yine

de uzun vadeli sorunlar çözüme bağlanmış mı olacaktır? İnsani eylemdeki yenilgiler ve dünya çapındaki sorunların çokyanlı idare konusunda uluslararası topluluğun elde ettiği cılız sonuçlar bunun tersini kanıtlar gözükmektedir.

Küreselleşme çağında zamanı nasıl yeniden inşa edebiliriz? Uzun zamanı nasıl yeniden güçlendirebilir ve saygınlığına kavuşturabiliriz? Belçikalı filozof François Ost, gelecek zamanın hesaba katılmasını önleyen iki engeli belirtir. İlk olarak, yalnızca birbirinin aşağı yukarı dengi olan ve karşılıklı şartlara bağlı mübadele ilişkilerine giren özneler arasındaki yükümlülükleri kabul eden toplumsal sözleşmenin etik modelinin tahakkümü vardır. Oysa ki, gelecek zaman etiği kavramıyla birlikte, “tamamen asimetrik bir ilişki içinde olduğumuz gelecekteki öznelere etik topluluğu yaymak” gerekir.

İkinci engel, çağın “zamansal miyopluğu”dur; bu durum, “yakın bile olsa, geçmiş karşısında bir hafıza kaybıyla ve kendimizi anlamlı bir gelecek zamana dahil etmeyi başaramamakta” ifade bulur. Bir gelecek zaman etiğinin temel öğelerini yerli yerine koyarak bu iki engeli aşmanın olanakları üzerinde düşünmemiz gerekir.(10)

Zamanı yeniden inşa etmek, toplumsal eylemcilerin ve karar mercilerinin “uyarlanma”ya ve “uyum sağlama”ya son vermelerini, öngöründe bulunmalarını ve önce davranmalarını gerektirir. Yirmi birinci

yüzyıl ya geleceği öngören bir yüzyıl olacaktır ya da hiçbir şey. Önleyebilmek için öngörmek; hedef budur işte. Çünkü bir fikrin dile getirilişi ile gerçekleştirilmesi arasındaki süre genellikle çok büyüktür. Bir politikanın tüm meyvelerini verebilmesi için gerekli asgari süre bir, hatta birkaç kuşaktır. Kısa ve orta vade esasen şimdiden “yoluna konmuş” olduğuna göre, gelecek kuşakların kaderi giderek daha çok uzun vadeli vizyonlarla şu anki kararlarımızı birleştirme yeteneğimize bağlı kalacaktır. Demek ki, öngörü ve geleceği tasarlama yetilerinin güçlendirilmesi, hükümetler için, uluslararası örgütler için, bilimsel kurumlar, özel sektör, toplum eylemcileri ve her birimiz için bir önceliktir.

Oysa, diye belirtmektedir Hugues de Jouvenel, geleceğin artan öngörülemez niteliğini belirtmek ve önemli olan tek şeyin esneklik olduğu sonucunu çıkarmak için, özellikle Batı’da, değişimin hızlanmasından ve kopma unsurlarının çoğalmasından giderek daha sık söz edilmektedir. Böylelikle, gerçek gelişim stratejilerinin uygulamaya konabileceği tek çerçeve olma özelliğini hâlâ koruyan uzun zaman kültürünün karşısına... “tam şu anda” kültürü çıkarılmaktadır.” Demek ki, bir gelecek zaman etiğini oluşturmak için, gelecek öngörüsünün reddine ve esnekliğin mutlak ilke haline getirilmesine dayanan yönetim tarzlarını tartışma konusu etmek gerekir.

Ama daha da ileriye gitmeliyiz; eğer biz zamanında davranmazsak, gelecek kuşakların harekete geçecek zamanı hiç olmayacaktır; onlar, demografik büyüme, küresel çevrenin harap olması ya da KuzeyGüney aykırılıkları, hatta toplumların kendi içindeki aykırılıklar, toplumsal ırk ayrımcılığı ve mafya nüfuzunun egemen olması gibi denetlenemez hal almış gelişmelerin esiri olmaya daha yatkındırlar.

Yarın, her zaman çok geçtir. Örnek mi? Günümüzde yeniden tartışma konusu edilen Yeryüzü Zirvesi'nden on yıl sonra sera etkili gazların kullanımının azaltılması üzerine Kyoto Zirvesi'nin utangaç çıkışları bir yana bırakılırsa Ajanda 21 esas olarak hükümsüz bir belge olarak kalmıştır. Rio + 10 yıl, Rio 10 yıl mı demektir? Eylemsizlik lüksünün bedelini daha ne kadar zaman ödeyebiliriz? Ataletin ve gelecek zaman etiği yokluğunun bedelini hesapladık mı?

Bir gelecek zaman etiğinin inşası, değerler perspektifinin uygulamaya konmasını gerektirir. Burada üç gelişme önem taşır: Birincisi, sorumluluğun zamansal dönüşümüdür. Eskiden yalnızca geçmişteki edimlerimizin sorumlusuyduk; bundan böyle sorumluluğumuz uzak geleceğe yöneliktir. Paul Ricœur'ün dediği gibi, "bize öyle bir şey emanet edilmiştir ki bu esasen kırılğan" ve dayanıksızdır; emanet edilen bu şey, yaşam, gezegen ya da Site'dir. Çünkü Site dayanıksızdır. Onun ayakta kalması bize bağlıdır (Hannah Arendt).

Gerçekten de, “birlikte yaşama istencinden destek almadıkça” hiçbir kurumsal sistem ayakta kalamaz; “... bu istek yok olduğunda her türlü politik örgütlenme çok çabuk dağılır.” (Paul Ricœur)

Belirsizliğe dayanan önlem ilkesinin uluslararası alanda ortaya çıkışı ikinci önemli gelişmedir; tüm gelecek öngörülerini gerçekten de öngörülemeyen ve belirsizin, yani riskin yönetilmesi içindir. François Ewald’a göre, yeni önlem paradigması, “önerdiği bilgilerden çok telkin ettiği kuşkular için sorgulanan bir bilimle derinden altüst olmuş bir ilişkiye tanıklık eder. Ahlaki yükümlülükler burada etik biçimini alırlar.”

Üçüncü gelişme: Yayılım alanını hiç durmadan genişleten ortak mal varlığı bundan böyle gelecek kuşaklar karşısında insani bir sorumluluk yaratmaktadır. Eskiden, bu ortak mal varlığı geçmişin basit bir mirasıydı; bundan böyle ise tüm kültürü ve tüm doğayı bir araya getirmektedir. Artık taşlarla sınırlı değildir, manevi, sembolik, etik, ekolojik ve genetik mal varlığını da bütünleştirmektedir.

Yirmi birinci yüzyıl için bir etik oluşturmak, Edgar Morin’in anımsattığı bu “düşünce reformu”nu gerektirir. Böyle bir reform, örneğin insanlığın “ortak hukuku”na doğru bir evrim üzerinde temellenen düşünce ile eylem arasındaki bağların da reformunu gerektirir (Mireille DelmasMarty).

Politikanın krizi, Batı’da, Doğu’da ve Güney’de “gelecek krizi” ve geleceğin giderek artan biçimde anlaşılamaması ile geniş ölçüde çakıştı.⁽¹¹⁾ Politikanın öncelikle ve esasen zamanı biçimlendirmekten ibaret olduğunu hatırlamanın vakti geldi; çünkü “politik insanın esas işi gelecek zaman ve gelecek zaman karşısındaki sorumluluk”tur (Max Weber).

Bundan böyle, şimdiki kuşaklar ile gelecek kuşaklar karşısındaki sorumluluk birbirine karşıt hale getirilmemelidir. Cömertlik pay edilebilir bir şey değildir. Üçüncü ve dördüncü dünyanın dışlanmışlarına yapılan pek az yardım olayın bir yüzüdür, gelecek kuşakların unutulması ise öteki yüzüdür. Gelecek zaman etiği, esas olarak, gelecek zamanı yeniden güçlendirirken şimdiki zamanı ve geçmişi de güçlendiren, tümünü saygın kılan bir zaman etiğidir.

Bu yirmi birinci yüzyıl başında zamanla ilişkimizi düzeltmek istiyorsak, eski bir bilgeliği yeniden keşfetmemiz gerekir: Zamanın içinde oturmak ve Marcel Proust’un bizi davet ettiği gibi kayıp zamanı yeniden bulmayı bilmek...

(1) Ilya Prigogine, “Flèche du temps et fin des certitudes”, Les Clés du XXIe siècle, Actes des Entretiens du XXIe siècle et des Dialogues du XXIe siècle, Unesco/Seuil, Paris, 2000.

(2) Robert Musil, L’Homme sans qualité, Seuil, Paris.

(3) Thierry Gaudin, 2100, Récit du prochain siècle, Payot, Paris, 1993.

(4) E. Klein, a.g.e.

- (5) Bu analizler, Unesco'nun Analiz ve Öngörü Bölümü'nün 1619 Eylül 1998'de düzenlediği Dialogues du XXIe siècle'de Roger Sue'nün ileri sürdüğü fikirlerden esinlenmiştir.
- (6) Krş. RONald Inglehardt'in çalışmaları, Culture Shift in Advenced Industrial Society, Princeton University Press, 1990.
- (7) Roger Sue, Temps et ordre social, PUF, Paris, 1994.
- (8) Richard Sennett, Dialogues du XXIe siècle, 1619 Eylül 1998, Unesco, metin Les Clés du XXIe siècle'de yayımlandı.
- (9) Roger Sue, Temps et ordre social.
- (10) Jérôme Bindé, "L'éthique du futur Pourquoi faut-il retrouver le temps perdu?", Futuribles, Paris, Aralık 1997.
- (11) Bu son nokta hakkında bkz. Marcel Gauchet, Le Désenchantement du monde, Gallimard, Paris, 1985.

Geleceği Hatırlamak

ÜTOPYA

Ütopya, aslında olmayan, tasarlanmış olan ideal toplum ve devlet şekli anlamı taşır. Köken olarak Yunanca "yok/olmayan" anlamındaki ou, "mükemmel olan" anlamındaki eu ve "yer/toprak/ülke" anlamındaki topos sözcüklerinden türemiştir. Kullanımı Thomas More'un 1516'da yazdığı De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia veya kısaca Utopia isimli kitabıyla yaygınlaşmıştır.

Ütopyalar, bugün gerçekleşmesi imkânsız toplum tasarımlarıdır. Ütopyalar üzerine görüşler iki biçimde ortaya çıkmıştır. Bir kısmı özendirici, istenen nitelikte, diğer bir kısmı ise korkutucu, ürkütücü ütopyalardır. İlgili Terimler

Terimler

Distopya olumsuz ütopyadır. Totaliter ve baskıcı toplumları ifade eder. Örnekler: Jack London'ın Demir Ökçe'si, George Orwell'in 1984'ü; Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünya'sı, Anthony Burgess'in Otomatik Portakal'ı; Alan Moore'un V for Vendetta'sı; Margaret Atwood'un The Handmaid

Tale; Evgenii Zamyatin'nın *We'si*; Ayn Rand'in *Anthem'i*; Lois Lowry'in *The Giver'ı*; Samuel Butler'ın *Erewhon'ı*; Chuck Palahniuk'un *Rant'ı*; ve Cormac McCarthy'ın *The Road'ı* gibi örnekler yer almaktadır.

Eutopya olumlu ütopyadır. Mükemmel ama kurgusal değildir.

More'un ütopyası birçok açıdan Platon'un Devlet'ine dayanır. Sefiller ve fakirler toplumdan ayıklanır. Çok az yasa vardır ve avukat yoktur, çok az savaş vardır. Toplum bütün dinlere hoşgörülüdür. Bazı okuyucular bu hayali topluma sıcak bakmazken bazıları millet için gerçekçi bir plan olarak gördü. Bazıları da More'un ütopyasını bir ideal toplum arayışından çok İngiliz toplumu için bir taşlama olarak algıladı.

Platon'un Ütopyası

Platon, "Devlet" adlı eserinde ideal devletin nasıl olacağını belirtmiştir. Bu devlette insanlar üç sınıfa bölünmüştür; Çalışanlar (çiftçiler, zanaatkârlar), bekçiler (askerler) ve yöneticiler (bilginler özellikle filozoflar). İşçi sınıfı çalışıp üretimde bulunarak devletin maddi ihtiyaçlarını karşılar. Bekçiler sınıfı toplum içinde güvenliği ve dışarıya karşı devletin varlığını savunur. Yöneticiler sınıfı ise devleti yönetir.

Bu toplumda her sınıfın bir erdemi vardır. İşçi sınıfının erdemi kanaatkâr olmak, bekçi sınıfının erdemi cesaret, yöneticilerin erdemi ise bilgeliktir.

Platon'un açtığı bu ütöpik devlet anlayışı yolu, gelecekte hem doğu hem de batı felsefelerinde temsilciler bulmuştur.

Doğu felsefesinde böyle ütöpik bir devlet anlayışını Fârâbî'de görmekteyiz.

Fârâbî'nin Ütopyası

Platon'dan etkilenen Fârâbî, "Medinet'ül Fâzıla" (Erdemli Şehir) adlı eserinde böyle ütöpik bir devlet tasarlamıştır. Ona göre, insanlar yardımlaşarak bir arada yaşamalıdır. Sağlıklı bir organizmada bütün organlar nasıl uyumlu bir şekilde çalışıyorsa, toplum da böyle olmalıdır. Kötü insanlar toplumdan çıkarılmalıdır. Erdemli şehirde gerçeklikler, doğruluklar, iyilik ve güzellikler birleşirler. Bunu sağlayan bu şehrin yöneticisidir. Yönetici, peygamber ile filozofun erdemlerini (zeki, dürüst, doğruluğu seven hafızası kuvvetli) kendinde toplayan kişidir ve bu özelliklerini topluma yayararak devleti yönetir. Bireylerin de yöneticinin bilgilerine katılmasıyla mutlu bir şehir doğar.

Thomas More'un Ütopyası

Roman tarzında yazdığı "Utopia" adlı eserinde ütöpik bir devlet tasarımı ortaya koyar. Bu devlette

özel mülkiyet yoktur ve yasaktır. Herkes devlet adına üretir. Para geçerli değildir. Üretilenlerden herkes ihtiyacı kadar alır. Bireyler günde altı saat çalışır, geri kalan zamanlarını sanat ve bilimle uğraşarak geçirirler. Yöneticiler, tıpkı Platon'un ideal devletinde olduğu gibi, çok sıkı bir eğitimle yetiştirilir.

Tommaso Campanella'nın Ütopyası

"Güneş Devleti" adlı eserinde ütöpik bir devlet tasarımı yaparken, o da Platon'un etkisi altında kalır. Güneş kentte her şey ortaktır. Aile yoktur. Eşlerin seçimi yönetimce yapılır. Kent bir rahip tarafından adilce yönetilir. Herkes dört saat çalışır. Geri kalan zamanda sanat, eğlence, okuma, beden ve ruhları eğitime gibi zevk veren işlere ayrılır. Yöneticinin yetkisi mutlakdır. Adları "Güç", "Akıl", "Sevgi" anlamına gelen üç yardımcısı vardır.

Francis Bacon'ın Ütopyası

"Yeni Atlantis" adlı eserinde ütöpik devletini tanıtır. "Ben Salen" adlı adada sağlam bir ahlak anlayışı egemendir. Özel bir örgüt, halkın bu yüksek bilgi ve kültürünü planlar ve yürütür. Buna göre "Yeni Atlantis" bir bilgi devleti olarak tasarlanmıştır.

Dehşet Ütopyaları

Günümüzde de ütopyalar yazılmaktadır. Ancak, bunların ortak bir niteliği vardır, o da toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermektir. Bu tehlike, bir yandan makineleşen bir toplumda insanın duygu, düşünce ve değer sistemleri ile yok olup gitmesidir. Öte yandan, insan özgürlüklerinin, demokratik hakların kurulacak bir despotik devlet tarafından yok edilmesidir. Bu ütopyaların amacı, insanları bu türden tehlikeler için önceden uyarmaktadır.

Aldous Leonard Huxley'in Ütopyası

"Yeni Dünya" adlı eseri bir bilimkurgu özelliği taşır. "Yeni Dünya" da teknoloji çok gelişmiştir. İnsanlar suni yoldan üremektedir. Evlilik yoktur. İnsanlar çalışır ve eğlenirler. Hastalanma ve yaşlanma yoktur. Geçmiş, tüm değerleriyle yok edildiği için, geçmişini düşünme ve özlem duyma yoktur. Bu ütopya , doğal yaşamdan kopmayı dile getirme açısından geleceğe ilişkin bir korku ütopyasıdır.

G. Orwell'in Ütopyası

George Orwell, "1984" adlı eserinde despotizmin egemen olduğu bir dünyayı tasvir eder. Bu ütopyaya göre, dünya eşit güce sahip üç bloka ayrılmıştır.

Yönetenler tek egemen güçtür. İnsanlar yöneticilerin korkusu ile sinmiş, özgürlükler kaldırılmış, ahlâki ve insani duygular yok edilmiş, düşünme ve düşündüğünü söyleme yasaklanmış, yaşam tüm güzelliklerini yitirmiştir. Hiç kimse birbirine güvenememektedir. Çoğu kişiler casustur. En yakınlarını yönetime gammazlama bir ödev haline getirilmiştir. Bireylerin kişilikleri tamamen silinmiştir.

Orwell bu eserinde, gelecek üzerine korkularını dile getirmiştir. İnsanları, modern dünyayı etkileyebilecek sorunlar üzerinde düşünmeye yöneltmek istemiştir. Ekonomik Ütopya bu eserde genellikle Dünya'yı değiştirmek amacı ile yazılmıştır

Ekonomik Ütopyalar

Bu ütopyalar ekonomik temellidir. Ekonomik ütopyalar 19.yy ın zor ekonomik koşullarına bir çözüm olarak oluşturuldu. 19.yy başlarındaki sosyal karmaşa ticaretin ve kapitalizmin gelişmesine neden oldu ve bunlara çözüm olarak birçok ütopya oluşturuldu. Bu ütopyalar malların eşit dağıtılması, paranın kaldırılması, insanların sevdikleri ve topluma yararlı işlerde çalışması ve onlara bilim ve sanatla ilgilenebilecek zaman ayırması gibi özelliklerinden dolayı genellikle 'sosyal ütopyacılar' hareketi içinde gruplandı. Bu klasik ütopyalardan biri Edward Bellamy'ın Looking Backward adlı

ütopyasıdır. Diğer sosyalist ütopya da William Morris'in Bellamy'in eserindeki bürokrasiye yanıt olarak yazdığı ve eleştirdiği News from Nowhere (Hiçbir Yerden Haberler)'dir. Ancak sosyalist hareket gelişmeye başladığında ütopyaдан ayrıldı; Marx eski sosyalizmin eleştiri konusu oldu ve ütopyaacı olarak tanımlandı. Ayrıca Eric Frank Russell'in eseri The Great Explosion'nun (1963) son bölümü de ekonomik ve sosyal ütopyayla alakalı bilgiler içerir. Bu eserler Yerel Takas Ticari Sistemlerinin ilk vurgulandığı eserlerdir. Ayrıca ütopyalar siyasi görüşün karşıtı olarak görüldü. Örneğin Robert A. Heinlein The Moon Is a Harsh Mistress adlı eserinde bireysel ve liberal ütopyaı tanımlar. Bu türün kapitalist ütopyaları genellikle devlet baskısı olmadan yapılan özel kuruluşlar ve bireysel girişimler toplum ve bireyler için büyük başarılar ve gelişme sağlayan serbest piyasa ekonomisine dayanıyordu. Diğer bir görüş ise kapitalist ütopyalar, sosyalist ütopyaların başarısızlık planları kadar borsa düşüklüğüyle ilgilenmiyordu. Sosyalizmin ve kapitalizmin harmanlanması bazıları tarafından ekonomik ütopya olarak görülmüyordu. Bu küçük toplumların kapitalist ekonomiyle iş yerleri çalıştırmısından bahsediyordu.

Politik ve Tarihi Ütopya

Politik ütopyalar hükümetin mükemmel toplum yaratma çabasının yer aldığı ütopyalardır. Dünya

barışının küresel ütopyası genellikle tarihin muhtemel dayanılmaz sonu olarak görülür. Sparta Lycurgus tarafından oluşturulan militaristlik bir ütopyaydı. Özellikle Atinalılar bunu bir distopya olarak gördüler). Sparta, Tebler tarafından Leuctra savaşında yenilgiye uğratılana kadar önemli bir Yunan gücüydü.

Dini Ütopyalar

Bu ütopyalar dini temellidir ve insanlığın başından beri vardır. Üyeleri ütopyayı oluşturan bir dini geleneğe inanmak ve izleme ihtiyacı duyar. İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Âdem'in Bahçesi ve Cennet hakkındaki farklı görüşleri özellikle geleneksel din anlayışı açısından ütopya olarak değerlendirilebilir. Böyle ütopyalar varlığın sıkıntılardan uzak olduğu saadet ve aydınlanma yeri olan 'zevk bahçesi' olarak tanımlanır. Varlığı günahtan, acıdan, yoksulluktan ve ölümden ayrı olarak hayal ederler ve bazen melekler ve huriler olduğunu iddia ederler. Benzer şekilde Hindulardaki Moksha ve Budistlerdeki Nirvana kavramları da bir çeşit ütopya olarak kabul edilebilir. Hinduizm ve Budizm'de ütopya yer değil aklın halidir. Eğer düşüncelerden bağımsız meditasyon yaparlarsa aydınlığa ulaşabileceklerini düşünürler. Bu aydınlanma ütopya kavramıyla alakalı olarak ölüm ve yaşam çemberinden çıkmayı vaat eder.

Ancak alışlagelmiş insan tarafından oluşturulmuş ütopyalar din temelli ütopyalar için daha açık bir kanıttır çünkü üyeleri yitirilen erdemleri ve değerleri Yaşam'dan Sonraki Hayatta yeniden kurmaya çalışır. 19.yy da Birleşmiş Devletler ve Avrupa'da İkinci Büyük Uyanıştan sonra bazı radikal dini gruplar ütopik toplumlar yarattılar. İnsan hayatının tüm yönlerini inançlarına göre yönetebilecek toplumlar oluşturmaya çalıştılar. Bu ütopik toplumlar arasında en bilineni 18. yüzyılda İngiltere'de başlayıp kısa bir süre sonra Amerika'ya yayılan Shaker hareketidir. Diğer iyi örnekler ise; Riker'un Holy City(Kutsal Şehir) ve Kaliforniya'daki 15 ütopik koloni, Kanada ve Fin 'kolkhozes' ütopik toplumunu da kapsayan diğer 15 sosyalist ve dini topluluklar ve Sovyetler Birliği'dir.

Bilimsel ve Teknolojik Ütopyalar

Bu ütopyalar gelecekte kurgulanmıştır; gelişmiş bilim ve teknolojinin acı ve ölümün yok olması, insan doğasındaki değişiklikler ve insani koşullardaki değişiklikler gibi durumların ütopik yaşam standartlarının oluşmasına yol açacağına inanılır. Bu ütopyacı topluluklar insan hakkındaki her şeyi değiştirmek isterler. Teknoloji insanların uyku yemek ve doğum gibi normal işlevlerini yaşam şekillerini etkiledi ve suni bir anlam kazandı. Bu planlanmış ütopyaların diğer şekilleri insanların

teknolojiyle dengeyi bozması ve yaşam koşullarını arttırmasını içerir(örn: star TrekYıldız Yolculuğu). Ütopyanın durağan mükemmelliğinin yerine liberal transhümanistlerin extropya düşüncesi bireylere ve gönüllü gruplara tercih ettikleri sosyal kurumları oluşturmalarına izin verir. Garrett Jones 2004 yılında yayımladığı eseri Ourtopia’da ‘hiçbir yer’ yerine ‘kendi yerimizi’ yapmak için elimizde olan bütün kaynakları iklim değişikliği ve kabileleşmeye karşı kullanmamız gerektiğini tartışır. Buckminster Fuller teknolojik ütopyacılık için teorik bir temel sundu ve bu teknolojik ütopyanın gelişmesini sağlayacak haritalar ve araba tasarımları geliştirdi. Teknolojik ve liberal sosyalist ütopyanın bir belirgin örneği de İskoç yazar Iain M.’nin Bank Culture adlı eseridir. Bu türün ilk çeşitleri kalıtsal teorilerle kuruldu. Doğadaki bazı özelliklerin kalıtsal olduğunu düşünen bazı genetikçiler sadece daha sağlıklı değil daha zeki bir ırk yaratılabileceğini ama beceri ya da aksine sarhoşluk ve suçluluk gibi bazı özelliklerin seçilebileceğini düşündüler. Bu durum iyi genlere sahip olanların çocuk yapmasını öneren, kötü genlere sahip olanlarınsa çocuk yapmalarını engelleyen bir durum haline dönüştü.